

Dones i literatura.
Autors, lectors, personatges

A cura de Jordi Malé

AULA *Màrius* TORRES

Pagès editors

Taula

Justificació	7
MONTSERRAT PALAU <i>Dones, històries literàries i cànnon</i>	9
ANA DÍAZ-PLAJA <i>Literatura juvenil: lectors contra lectores?</i>	25
NEUS REAL <i>Dones «en construcció» i construcció de personatges: les figures femenines en la narrativa contemporània</i>	43
EUSEBI AYENSA I PRAT <i>Vida i mort damunt la terra porpra: una aproximació als personatges femenins de Quadern d'Aram, de Maria Àngels Anglada</i>	67
JORDI MALÉ & MONTSERRAT JUFRESA <i>Les recreacions catalanes del mite de Fedra: entre les passions i les tensions socials</i>	85
Abstracts	107
Sobre els autors	111

Justificació

Encara avui dia, les escriptores tenen una posició relativament relegada dins el món de les lletres —i el mateix podria dir-se de les artistes en general dins els respectius àmbits. De tant en tant, per exemple, van apareixent edicions d'obres d'autores que, malgrat la seva indiscutible vàlua, havien quedat completament oblidades i no havien rebut el degut tracte per part de la història i la crítica literàries. Han contribuït molt a pal·liar aquests oblits els anomenats estudis literaris de gènere o feminismes, els quals, d'altra banda, ofereixen noves perspectives per a la lectura de les obres en posar èmfasi en aspectes fins fa poc desatesos, com ara el tractament de la dona en la literatura, els diferents punts de vista de l'escriptura i la lectura masculines i femenines, etc.

El present volum no vol ser sinó una petita aportació a aquests estudis. Al seu origen cal cercar-hi la VIII Jornada sobre Literatura i Ensenyament, organitzada per la Càtedra Màrius Torres i el Grup de Recerca Aula Màrius Torres, del Departament de Filologia Catalana i Comunicació de la Universitat de Lleida, i celebrada a la Facultat de Lletres entre el 26 i el 27 d'abril de 2013. En aquesta ocasió, el tema triat va ser el binomi dona-literatura i es va proposar a uns quants especialistes d'afrontar-lo des de diferents perspectives: la de les dones escriptores, la de les lectores i la de les dones en tant que personatges literaris. Algunes de les intervencions llegides en el marc de la jornada són aplegades aquí.

Montserrat Palau revisa el paper de les dones escriptores dins el cànon literari català i l'analitza des de la perspectiva de l'anomenada crítica literària feminista. Per una altra banda, Ana Díaz-Plaja planteja les diferències entre els lectors i les lectores davant la literatura juvenil, i, des d'un enfocament didàctic, posa en qüestió tant la tria d'obres a llegir a l'aula com el paper que hi poden tenir els nous dispositius de lectura.

Els altres tres textos volen ser mostres de l'estudi de personatges literaris femenins. Neus Real se situa dins la producció de les novel·listes dels anys vint i trenta i n'analitza la construcció dels personatges femenins a la llum de l'estatus social de la dona en aquelles

dècades. Eusebi Ayensa, per la seva banda, estudia les protagonistes femenines de les novel·les de Maria Àngels Anglada, especialment les del *Quadern d'Aram*, bo i prenent en consideració el feminisme cultural de l'escriptora. I finalment, Montserrat Jufresa i qui signa aquestes ratlles ressegueixen l'evolució de les recreacions literàries catalanes del mite clàssic de Fedra al llarg del segle xx i intenten posar de manifest el diferent tractament donat a les relacions passionals, i a les tensions socials que se'n deriven, entre la protagonista femenina i els dos personatges masculins (marit i fillastre) del relat mític.

Aquests tres estudis no pretenen altra cosa que posar en relleu algunes de les possibilitats, i el rendiment que pot extreure-se'n, de l'anàlisi dels personatges femenins dins les obres literàries. Talment com els dos textos inicials no volen sinó obrir perspectives en l'estudi de les dones com a escriptores i com a lectores. Són, si es vol, aportacions esparses. Però si hem decidit aplegar-les dins un mateix volum, és amb l'esperança que puguin servir d'incentiu per a la realització de nous treballs de recerca literària sobre aquests àmbits.

JORDI MALÉ

Dones, històries literàries i cànion*

MONTSERRAT PALAU
Universitat Rovira i Virgili

Les històries de la literatura, com és el cas de la catalana, han estat i són en molts casos un llarg inventari d'autors. De tant en tant, i en les més completes, hi apareixen algunes autores: les *trobairitzs*, Isabel de Villena, Estefania de Requesens o Pilar Maspons, fins a arribar als noms indiscutibles de Caterina Albert i Mercè Rodoreda. Tanmateix, la seva presència hi és ben minsa i escadussera.

La col·lecció Les Millors Obres de la Literatura Catalana (MOLC), d'Edicions 62 amb «la Caixa», dirigida pel doctor Joaquim Molas, va voler marcar, en un moment clau de reconstrucció nacional democràtica i de normalització de la nostra cultura, el cànion literari. En una primera fase, de cent obres, només es van recollir les de dues autores: les esmentades Caterina Albert i Mercè Rodoreda. En una segona fase, amb vint-i-cinc títols més, només dues autores també: Isabel de Villena i Montserrat Roig. Una proporció, doncs, ben galdosa pel que fa a la presència femenina. I, ja que he anomenat Mercè Rodoreda, no hem d'oblidar que en les nostres històries de literatura catalana sempre apareixia fent tàndem amb Llorenç Villalonga, al mateix nivell i en el mateix apartat. Amb el temps, la seva obra ha guanyat la «individualització» i ha esdevingut un nom clau, amb gran projecció internacional, cosa que no ha succeït amb l'autor mallorquí.

El balanç dels premis d'Honor de les Lletres Catalanes, posant un altre exemple, tampoc no s'allunya d'aquesta tònica: només tres dones —Mercè Rodoreda, Teresa Pàmies i Montserrat Abelló— en les quaranta-dues edicions. Són també molt poques les dones al

* Aquest article forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut i consolidat per la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 755), i del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

Literatura juvenil: lectors contra lectores?

ANA DÍAZ-PLAJA
Universitat de Barcelona

Introducció

En una escena de la pel·lícula *El que queda del dia* (dirigida per James Ivory el 1993 i basada en la novel·la de Kazuo Ishiguro) podem veure que un dels grans secrets del majordom Stevens (magníficament interpretat per Anthony Hopkins) és la seva afecció per les novel·letes roses. Stevens pensa que és una lectura per a dones, totalment impròpia per a un sever membre de l'aristocràcia del servei.

La pel·lícula està ambientada als anys trenta, d'acord. Però imaginem-nos la situació actualment. Quin noi adolescent confessaria que li agrada llegir novel·les que llegeixen les noies...? El propòsit d'aquest treball és interrogar-nos sobre una realitat que veiem cada dia a les nostres aules, a les nostres biblioteques i potser a la mateixa vida. Existeix una literatura per a dones/noies i una per a homes/nois? Potser la resposta apressada seria dir que no. El patrimoni literari, diríem, és per als éssers humans, i tot intent de segregar la cultura en aquests dos grans grups mereix una condemna unànime. Unànime? És evident que aquesta veritat és afirmada des d'una visió progressista del món, en la qual la igualtat de drets entre homes i dones és inqüestionable.

Però, més enllà de la ideologia, la realitat es mostra ben tossuda a demostrar que hi ha novel·les (especialment novel·les) que llegeixen entusiasmades les dones i que, en canvi, suposen un desprestigi total per als homes que s'hi interessin. Passa el mateix amb els infants i amb els adolescents? En abordar aquesta qüestió també ens agradaria donar una negativa ben contundent... I, tanmateix, una passejada per les nostres aules o per les seccions infantils de les llibreries ens farà adonar que hi ha llibres *inequívocament* destinats a nenes (colors fúcia, il·lustracions de princesetes, *teenagers* coquetes...), que les nostres alumnes trien amb gust. D'aquesta literatura, que potser considerem degradada, n'hem de dir *femenina*? O hem de

Dones «en construcció» i construcció de personatges: les figures femenines en la narrativa contemporània

NEUS REAL

Universitat Autònoma de Barcelona

Parlar de les figures femenines en la narrativa contemporània implica, indefectiblement, parlar de la transformació de la condició de les dones que es produeix a tot Europa a partir del segle XIX. En els contes i les novel·les d'aquesta llarga, complexa i diversificada etapa històrica que s'estén fins als nostres dies, aquests personatges representen literàriament allò que s'esdevé en termes polítics, socials i culturals: l'accés de la dona a tots els àmbits de l'esfera pública en el marc del patriarcat, l'eliminació progressiva de les desigualtats sexuals i, sobretot, les rèmores, les tensions, les dificultats, els avenços i els retrocessos, els problemes i les contradiccions que afecten un procés exponencial de la crisi profunda que afecta el conjunt d'Occident. De fet, és pràcticament impossible deslligar l'articulació dels caràcters femenins ficticials (la seva caracterització, les seves accions i les seves funcions literàries) de les identitats de les dones reals, coetàniament subjectes, en fases successives i diferenciades, a la desconstrucció i la reconstrucció permanents en termes de gènere dins d'un món molt diferent del que havia existit fins aleshores, i en una espiral de canvi constant, sense aturador.¹ Un món que, en benefici d'una claredat expositiva que no pretén negar pas la simplificació d'aplicar-hi tres adjectius més que generals, ambigus i discutibles, podríem qualificar de fonamentalment industrial, democràtic i urbà; un món, sigui com sigui que el definim, on, individualment i col·lec-

1. Uso *gènere* en l'accepció de construcció cultural del sexe, perquè tot i que és un concepte qüestionat i ja superat en les formulacions teòriques feministes, continua resultant operatiu per parlar de la distància entre la biologia (el sexe en termes físics estrictes) i la manera com es concreta socialment aquesta noció en la vida de les dones d'un lloc determinat en un temps determinat. Per a una reflexió més detallada sobre el tema i la terminologia que s'hi vincula en relació amb la literatura d'autora dels anys vint i trenta a Catalunya, que és el cas paradigmàtic que analitzarem aquí, vegeu Real (2006a: 22–30).

Vida i mort damunt la terra porpra: una aproximació als personatges femenins de *Quadern d'Aram*, de Maria Àngels Anglada

EUSEBI AYENSA I PRAT

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

A tots aquells qui vam tenir l'enorme privilegi de conèixer personalment Maria Àngels Anglada o, almenys, de seguir de prop la seva producció literària —una producció que arrenca de la poesia i abraça camps tan diversos com la narrativa, l'assaig, els contes i les cantates per a infants i el periodisme—, ens segueix impressionant, més de deu anys després de la seva mort, la fermesa de les seves conviccions en el camp de la política, la defensa dels drets humans i la protecció del territori. El compromís cívic d'Anglada, que ha estat estudiat amb gran competència per Francesc Foguet (2003: 129–141), es fonamenta en tres grans pilars, d'una solidesa pètria: la defensa de les llibertats nacionals de Catalunya; la protecció del medi ambient, massa sovint malmenat per la mà de l'home, i la reivindicació del paper de la dona en la societat. I, el més important de tot, aquests principis no són exclusius, per exemple, de la seva poesia o dels seus articles periodístics, sinó que recorren transversalment tota la seva obra, des dels seus primers poemes fins al seu recull pòstum *Nit de 1911*, que va veure la llum uns mesos després de la seva mort, esdevinguda la diada de Sant Jordi de 1999.¹

Dels dos primers temes no ens n'ocuparem ara. Ens limitarem només a assenyalar que, en moments com l'actual, en què sembla que Catalunya, finalment, pot acabar essent mestressa del seu futur, els judicis d'Anglada són més actuals que mai. Amb tot, per a ella, que ja en les seves primeres manifestacions públiques —com en la concessió del premi Josep Pla per *Les Closes* l'any 1979— es declarà, sense embuts, independentista, la defensa del territori és

1. Com ha observat encertadament Jordi Pla, aquesta transversalitat ideològica de l'obra angladiana s'estén també al tractament de totes les manifestacions de l'art (2000: 78-84).

Les recreacions catalanes del mite de Fedra: entre les passions i les tensions socials¹

JORDI MALÉ / MONTSERRAT JUFRESA
Universitat de Lleida / Universitat de Barcelona

Durant les quatre primeres dècades del segle xx van ser molts els autors europeus i americans que van girar els ulls cap als clàssics grecollatins i van escriure recreacions teatrals de mites antics. Personatges com Antígona, Electra, Prometeu o Èdip van reviure, així, filtrats per la sensibilitat moderna, dins les obres de Gabriele d'Annunzio, André Gide, Hugo von Hofmannsthal o Eugene O'Neill, entre d'altres.

La literatura catalana no va ser una excepció a aquesta tendència classicitzant i, en part per influència alemanya i, sobretot, francesa, va produir diverses obres teatrals de tema mític, com ara *Nausica*, de Joan Maragall (1910); *El nou Prometeu encadenat*, d'Eugeni d'Ors (1920); *Medeia*, de Francesc Pujols (1923), o *Antígona*, de Guillem Colom (1935).²

Els mites d'Antígona i Fedra són els que més han atret els autors catalans del segle xx. I el de Fedra té la particularitat d'haver estat objecte, als anys trenta, d'un interès compartit simultàniament per Llorenç Villalonga i Salvador Espriu.³ Aquest interès es va prolongar fins als anys setanta i va donar lloc a un apassionant joc intertextual entre tots dos.

1. Estudi elaborat en el marc del Grup de Recerca Aula Màrius Torres de la Universitat de Lleida, grup emergent reconegut per la Generalitat de Catalunya i finançat per l'AGAUR (2009 SGR 423), i del projecte FFI2010-16491/FILO, finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación.

2. Vegeu-les resseguides a Ragué (1990a).

3. Respecte a les diverses recreacions del mite de Fedra en les literatures europees al llarg de la història, vegeu Pociña/López (2008) i García (1983). Aquest darrer crític, Manuel García Viñó, va incloure en la seva monografia sengles capítols sobre les versions de Llorenç Villalonga, Salvador Espriu i Llorenç Moyà (de les quals parlarem tot seguit); i val a dir que, amb relació a les dels dos primers, sembla clar que no va acabar d'entendre les intencions literàries amb què van ser escrites, especialment en el cas d'Espriu.